

Kvalitet och förändring

Högskoleverket 1997

Kvalitet och förändring

Producerad av Högskoleverket i februari 1997

Högskoleverkets rapportserie 1997:8 R

ISSN 1400-948X

ISRN HSV-R--97/8--SE

Innehåll: Avdelningen för utvärdering och kvalitetsarbete

Form: Informationsavdelningen

Tryck: Printgraf, mars 1997

Förord

Under de senaste åren har uppmärksamheten kring kvalitet och förnyelse ökat i såväl den allmänna politiska debatten och i diskussionen vid universitet och högskolor. Flera viktiga förhållanden har bidragit till denna utveckling. 1993 års universitets- och högskolereform har tydligare betonat lärosätenas ansvar för kvaliteten och de insatser som görs i syfte att säkra och höja kvaliteten. Uppföljningar och utvärderingar på nationell nivå utgör i detta sammanhang ett kontinuerligt inslag i den högre utbildningen och forskningen. Vidare har förhållanden som det ökande antalet studenter och förändrade politiska, ekonomiska och sociala villkor inverkat på verksamheten vid universitet och högskolor.

Medvetenheten om dessa tendenser och delvis nya krav för universitet och högskolor är påtaglig i diskussionen om kvaliteten i högre utbildning. Det tål att upprepas att detta är en diskussion som förs både inom och utom universitets- och högskolevärlden. En återkommande fråga gäller hur kvaliteten i högskolans utbildning har förändrats över tid. Att få ett långsiktigt perspektiv av utvecklingen inom den högre utbildningen är emellertid inte alltid lätt att dokumentera. Fullgörandet av ett regeringsuppdrag, som ställde denna fråga, ger vissa, dock ej generaliserbara svar.

Denna rapport - som kan betraktas som ett bidrag i en pågående kvalitetsdebatt - utgör en bearbetning av ett regeringsuppdrag åt Högskoleverket att utvärdera utbildningen inom högskolan. Regeringsuppdraget angav flera områden att studera, bl a studenternas förkunskaper, kravnivån på utbildningen, examinationsformer och lärarnas uppfattning. Utvärderingen har belyst ämnena engelska, matematik, kemi och statsvetenskap. Utvärderingen syftar till att få en bild av förändringen över tid.

I föreliggande rapport belyses förändringen av kravnivån, främst genom en analys av uppsatser på C-nivån. De efterfrågade aspekterna om examinationsformerna kommer att belysas i Högskoleverkets pågående utvärdering av examinationsformer, som beräknas slutföras under 1997. I redovisningen till regeringen återfinns även en kortfattad redogörelse av en enkät om lärarnas uppfattning av kvalitetsförändringar i olika ämnen. Då det inte

finns någon garanti för att den bild som framträtt i denna redogörelse är rättvisande har verket valt att utesluta den i denna rapport.

Arbetet har letts av professor em Nils-Holger Areskog. Viktiga synpunkter på arbetet har givits av docent Eva Hansson, Lunds universitet och fil dr Jan-Åke Engström, Högskoleverket. Sakkunniga vid bedömningar av uppsatser har varit docent Gunnel Melchers, Stockholms universitet (engelska), fil dr Hans Lindquist, Högskolan i Växjö (engelska), docent Ulf Bjereld, Göteborgs universitet (statsvetenskap) och docent Torbjörn Vallinder, Lunds universitet (statsvetenskap). Ansvarig för arbetet inom Högskoleverket har varit tekn dr Jan-Eric Degerblad.

Det är min förhoppning att rapporten kan stimulera till ytterligare diskussioner om studier av kvalitetsutvecklingen vid universitet och högskolor.

Agneta Bladh
generaldirektör

Innehållsförteckning

1 Sammanfattning	7
2 Utvärderingens syfte	9
2.1 Uppdrag och syfte	9
2.2 Kommentarer	9
3 Allmän bakgrund	11
4 Kvalitetsbegreppet	13
5 Synpunkter på matematik och kemi; grundutbildning och kvalitet	16
5.1 Matematik	16
5.2 Kemi	19
6 C-uppsatser som effektvariabel	22
7 Bedömning av C-uppsatser i engelska (lingvistik)	24
7.1 Göteborgs universitet	24
7.2 Uppsala universitet	28
8 Bedömning av C-uppsatser i statsvetenskap	34
8.1 Stockholms universitet	34
8.2 Umeå universitet	39
9 Avslutande kommentar	45
Källor och anförd litteratur	47
Bilaga	51

I Sammanfattning

Av högskolans båda huvuduppgifter forskning och utbildning är det forskningen som genom åren uppmärksammats mest vad gäller kvalitetskontroll. Regeringsuppdraget som syftar till att *få en bild* av förändringar av kvaliteten över tid – tidsperspektivet är 1970-1990 – inom grundutbildningen (i engelska, matematik, kemi och statsvetenskap) lyfter med andra ord fram ett viktigt och eftersatt område.

I denna utvärdering utgör möjligheten till jämförelser ett centralt problem. Utan jämförelser och distinktioner riskerar förändringar till att förbli en oförklarlig räckta av händelser staplade på varandra. För att detta skall vara möjligt måste dock jämförelsegrunden vara bestående i tid. Annars blir uppgiften omöjlig och dessutom poänglös. Detta kriterium uppfylls inte av kvalitetsbegreppet. Ett centralt problem är att betydelsen av kvalitet förändras över tiden, och skall förändras över tiden.

Att kvalitetsbegreppet är ett dynamiskt begrepp – dvs. beroende av tid och rum – och inte statiskt innebär att det är synnerligen svårt att uttala sig om förändringen av kvaliteten över tid.

Kvalitetsbegreppets komplexitetsgrad har därför gjort det nödvändigt för Högskoleverket att på ett delvis annat sätt fullgöra regeringsuppdraget än vad som framgår i direktiven till uppdraget. I den nu föreliggande rapporten redovisas resultatet av några retroaktivt bedömda C-uppsatser inom ämnena engelska och statsvetenskap. Då material motsvarande C-uppsatser inte finns att tillgå för matematik och kemi – för perioden – har Högskoleverket valt att med hjälp av beskrivningar från de olika institutionerna belysa utvecklingen.

Att på ett enkelt sätt försöka sammanfatta en komplicerad utveckling under 20 år gällande två akademiska ämnen – vid tillsammans fyra institutioner – är mycket svårt. I detta fall har vi endast kunnat göra *nedslag* i ett rikt och komplicerat material, vilket inte gör uppgiften lättare.

Beskrivningarna från de matematiska institutionerna ger vid handen att det är svårt att ge något entydigt svar på hur kvaliteten utvecklats under åren. Vissa farhågor som ofta lyfts fram är att studenternas förkunskaper försämrats.

Även när det gäller kemi är det svårt att säga något om kvalitetsutvecklingen över tid. Man skulle kunna säga att studenten idag lärt sig andra saker än för 20 år sedan och fått andra experimentella färdigheter.

De två genomgångarna av uppsatser i engelska (lingvistik) ger vid handen att där man kan skönja en utveckling som skett varit till det bättre. Framför allt är det mellan åren 1984 och 1994 som utvecklingen skett.

Även inom statsvetenskap kan man finna en tydlig kvalitetsökning mellan åren 1984 och 1994. Studenterna anses inte mer begåvade idag än tidigare, men undervisningen ger dem bättre möjlighet att få utlopp för sin begåvning. Kanske är detta förklaringen till en utveckling av kvalitet.

Denna rapport gör *inga som helst anspråk* på att utgöra en fullständig utvärdering. Genom olika nedslag i matematik, kemi, engelska och statsvetenskap framstår generella påståenden om kvaliteten på grundutbildningen inom universitet och högskola som något som måste avvisas. Kvalitetsbegreppet är så mångfacetterat och komplext att det endast blir meningsfullt att precisera det i konkreta situationer ämnesvis. Svårigheten med att använda kvalitetsbegreppet får emellertid inte utesluta nödvändigheten av att precisera det i olika sammanhang inom den högre utbildningen.

2 Utvärderingens syfte

2.1 Uppdrag och syfte

Högskoleverket har av regeringen erhållit ett uppdrag att utvärdera utbildningen inom vissa nybörjarämnena inom högskolan: engelska, matematik, kemi och statsvetenskap. Utvärderingen syftar till att få en bild av förändringar i kvalitet över tid. Tidsperspektivet skall vara 1970-tal, 1980-tal samt 1990-tal och ett år skall väljas ur varje decennium.

Dessutom skall en kompletterande enkätundersökning genomföras med syfte att få en bild av hur högskolelärarna i de undersökta ämnena uppfattar att kvaliteten förändrats under tidsperioden.

2.2 Kommentarer

Högskoleverket anser att jämförelser tveklöst utgör en metod att göra förändringar begripliga. Utan jämförelser och distinktioner riskerar förändringar till att förbli en oförklarlig räkka av händelser staplade på varandra. För att detta skall vara möjligt måste dock jämförelsegrunden vara bestående i tid. Annars blir uppgiften omöjlig och dessutom poänglös. Detta kriterium uppfylls inte av kvalitetsbegreppet.

Centralt i uppdraget, liksom för högskolan i allmänhet, befinner sig begreppen förändring och kvalitet. Av dessa utgör förändringsbegreppet ett mindre problematiskt sådant, som begrepp betraktat: förändringar utgör transformationer av tillstånd. För att kunna säga något om tillstånd och dessas förändringar måste åtminstone följande villkor vara uppfyllda: det måste finnas information om initialtillståndet och det måste finnas information om sluttillståndet. Genom att beskriva dessa bägge tillstånd erhålls en beskrivning av ett tillstånds faktiska förändring.

Uppdraget innebar med andra ord att Högskoleverket hade att fastställa initial- och sluttillstånd vad gäller grundutbildningens kvalitet inom ovan nämnda ämnen. Denna komplicerade uppgift underlättades inte av att kvalitetsbegreppet är ett dynamiskt begrepp – beroende av tid och rum – och inte statiskt. Denna egenskap hos kvalitetsbegreppet innebär att det är

synnerligen svårt att uttala sig om förändringen av en så komplex faktor som grundutbildningens kvalitet.

Komplexitetsgraden hos kvalitetsbegreppet har därför gjort det nödvändigt för Högskoleverket att på ett delvis annat sätt fullgöra regeringsuppdraget än vad som framgår i direktiven till uppdraget.¹ I den nu föreliggande rapporten redovisas resultatet av några retroaktivt bedömda C-uppsatser inom ämnena engelska och statsvetenskap. Då material motsvarande C-uppsatser inte finns att tillgå för matematik och kemi – för perioden – har Högskoleverket valt att med hjälp av beskrivningar från de olika institutionerna belysa utvecklingen.

¹ Den 6 juni 1996 genomförde Högskoleverket ett seminarium med syfte att diskutera möjligheter och begränsningar vad gäller att kunna belysa förändringar i kvaliteten över tid inom ett ämne. Av seminariet, där utvärderingsexperter samt ett antal ämnesföreträdare var speciellt inbjudna, framgick att Högskoleverket i sitt fortsatta arbete med uppdraget borde hålla sig till en *beskrivningsnivå* samt koncentrera sig till *examensarbeten/ uppsatser*. En förklarande ambition ansågs ligga utanför rimlighetens gräns. Högskoleverket borde även noggrant tänka igenom valet av ämnen. De år som utvaldes som jämförelsepunkter blev 1974, 1984 och 1994. Högskoleverket har även inhämtat synpunkter av metodologisk karaktär från professorerna Birgitta Odén, Kjell Härnqvist och Urban Dahllöf.

3 Allmän bakgrund

Mellan åren 1870 och 1910 förändrades de svenska universiteten från att ha varit institutioner för bildning till att bli institutioner för utbildning och forskning. Den äldre ordningen bröts sönder av en växande kunskapsmängd inom olika discipliner och mer differentierade utbildningsbehov. Med detta försvann ämnen avbildningskaraktär ur examina. I direktiven till 1901 års universitetskommitté framfördes åsikten att fackutbildning skattades för lågt och allmänbildning för högt i Sverige. I *Universitetskommitténs betänkande* från år 1903 framfördes åsikten att utbildningstiden måste förkortas genom en reducering av de allmänbildande studiemomenten. Studenterna måste snarast möjligt ”komma ut i lifvet”.² Bekymren med genomströmningen av studenter är med andra ord inte något nytt påfund. Samtidigt blir under perioden forskning ett allt viktigare inslag i universitetens verksamhet. År 1916 sägs det uttryckligen för första gången i stadgarna att universitetens uppgift är ”vetenskaplig forskning och undervisning”.

För forskningens del innebär inrättandet av statliga forskningsråd under 1940-talet början på ett rejält lyft. Nu fanns det på ett helt annat sätt än tidigare rörliga forskningsresurser att tillgå. Ett viktigt skäl till rådets inrättande ”var att lyfta svensk forskning upp till nivå vad som gällde inom de stora kulturella nationerna i Europa”.³ Engagemanget från staten resulterade även i att universitet och högskolor fick en ökad forskningskapacitet. Och på denna kapacitet var förväntningarna stora. I utredningen *Universitet och högskolor i 1960-talets Sverige* (SOU 1959:45) står att läsa:

”Forskningen är den mest dynamiska kraften i samhällsutvecklingen. Forskningens resultat skapar ständigt nya, tidigare oanade möjligheter för materiella och kulturella framsteg. Det råder ingen tvekan om att vi nu befinner oss i ett skede, då ett starkt stöd åt forskningen är en huvudförutsättning för bevarandet och vidareutvecklandet av välfärdssamhället i verklig mening och där en allt mer internationaliserad forskning utgör en av de bästa grunderna för ett förbättrat mellanfolkligt samförstånd och samarbete.”

² Lindberg, B (1987), s. 232.

³ Andréén, C-G (1996), s. 60.

För högskolans del har expansionen efter andra världskriget – där utvecklingen gått från en elit- till massutbildning – åtföljts av ett flertal reformer som förändrat dess organisation, styrelsesätt och examensordning. Även vad gäller dessa reformer har kvalitetsfrågan stått i centrum. Kvaliteten på den högre utbildningen skulle även den höjas till internationell nivå.

Av de bägge huvuduppgifterna undervisning och forskning har forskningen genom åren i olika sammanhang varit föremål för en sträng kvalitetskontroll. Både från forskningsråden och högskolan själv har man valt att bedöma forskningen och forskarutbildningen utifrån inomvetenskapliga kriterier. Dessa kriterier har utvecklats och accepterats av det vetenskapliga samfundet självt. Grundutbildning har inte tillnärmelsevis rönt samma uppmärksamhet vad gäller dess kvalitet. En förklaring till detta kan vara att de flesta universitetslärares *identitet* är knuten till deras roll som forskare, inte som lärare.⁴ Samtidigt har forskningens betydelse för vår framtida välfärd, genom att förse samhället med vetenskapligt och tekniskt kunnande, bidragit till att ytterligare stärka forskningsinriktningen vid våra universitet och högskolor.⁵

För forskningen och utbildningen finns dock en gemensam nämnare, nämligen *kvalitet*. Kvalitet är viktig bara för forskningen utan även för utbildningens alla nivåer. Men här finns ett intressant problem. Förre universitetskanslern Carl-Gustaf Andrén formulerar vid Högskoleverkets seminarium på IVA den 13 maj 1996 det på följande vis⁶:

Kvalitet är målet. Detta råder det stor enighet om i det svenska utbildnings- och forskningssamhället. Att avgöra vad som är kvalitet är däremot inte lika lätt.

Ett viktigt inslag i närmandet av grundutbildningens kvalitetsfrågor utgör Högskoleverkets granskning och bedömning av kvalitetsarbete vid universitet och högskolor, Grundutbildningsrådets verksamhet samt, men inte minst, universitetens och högskolors egen verksamhet med kvalitetsutveckling och kvalitetssäkring.

⁴ En norsk lärare i fysik uttryckte det hela på följande sätt (Citerat från Smeby, J-C (1996), s. 26: "De aller fleste som satser på en universitetskarriere gjør det fordi de er hekta på forskning. De som er genuint opptatt av undervisning går jo til skolen."

⁵ Se Wittrock, B ((1992).

⁶ Andrén, C-G (1996), s. 60.

4 Kvalitetsbegreppet

Låt oss börja med att citera ur *Två uppsatser om kvalitet i den högre utbildningen* (1995)⁷:

Känslan av att...stå tomhänt inför uppgiften att definiera vad som är kvalitet i utbildningen frestar en att dra slutsatsen att detta omöjligen kan göras. Än starkare blir denna känsla om uppgiften är att finna ett system av indikatorer på kvalitet som skulle kunna utgöra en grund för resursallokeringen till universitet och institutioner vid dessa. Låter man denna känsla styra sig följer då rekommendationen att detta vore ett inslag i svensk utbildningspolitik som vi bör avstå ifrån.

I Högskoleutredningens huvudbetänkande (SOU 1992:1) framhålls: ”Kvalitet’ i högre utbildning är ett svårångat begrepp som kan ges olika innebörd beroende på betraktarens utsiktspunkt. Olika intressenter har olika – var för sig legitima – krav på utbildningen.” Erna Danielsson gör i *Kvalitet i högre utbildning* (1995) följande uttalande: ”Det finns inget absolut svar vad kvalitet är. Begreppet är mångfacetterat och varierar från person till person. Det påminner om begreppet skönhet ‘det ligger i betraktarens ögon’.” I Högskoleverkets granskning och bedömning av kvalitetsarbetet vid universitet och högskolor betonas kvalitet som ett *dynamiskt* begrepp, dvs. en storhet som är beroende av dess omgivning och grundläggande värderingar. Detta sätt att använda begreppet kommer till uttryck i bl.a. Resursberedningens betänkande (SOU 1993:102): ”Kvalitet är varken en objektivt konstaterbar eller oföränderlig egenskap hos en företeelse. Kvalitet är ett omdöme om denna företeelse, angivet av en intressent – vid ett visst tillfälle – grundat på en subjektiv bedömning av dess värde för honom eller henne.” Några rader ifrån den svenska litteraturen sammanfattar på ett utmärkt sätt problematiken⁸:

Dock syns mig sällsamt, att det ena sanna
så underbart kan byta form och färg,
Det, som är sanning i Berlin och Jena,
är bara dåligt skämt i Heidelberg.

⁷ Löfgren, C & Löfgren K-G (1995), s. 9.

⁸ Gustaf Fröding, (1891/1983), s. 142.

Det är, som hörde jag prins Hamlet gäcka
Polonius med molnens gyckelspel:
”Mig tycks det likna si så där en vessla
– det ser mig ut att vara en kamel!”

I olika sammanhang har det framhållits att problematiska begrepp uppvisar den egenheten att de inte kan definieras exakt och precist, de får sin betydelse i sitt sammanhang. Förändras sammanhangen förändras begreppen. Begreppet kvalitet tillhör denna besvärliga kategori. Att söka efter *en* universell definition är att betrakta som ett lönlöst projekt. Denna svårighet utesluter inte *nödvändigheten av att precisera kvalitetsbegreppet i olika sammanhang inom den högre utbildningen.*

Problemet med kvalitetsbegreppets bristande entydighet har, som ovan antytts, påpekats från flera håll i debatten. Dess innebörd varierar beroende på vilka andra begrepp det relateras till och på vilken verksamhet det läggs kvalitativa aspekter.⁹ En numer ganska accepterad definition av kvalitet, och som ligger till grund för denna rapport, är att se kvalitet som en förmåga ”att tillfredsställa kundernas uttalade eller outtalade behov”.¹⁰ Kunder i detta sammanhang är den eller de som man skapar värde med eller för. Med denna definition kan grundutbildningen ha flera avnämare. Och det är förmågan att uppfylla avnämarnas behov som avgör kvaliteten. Kvalitet är med andra ord miljöberoende. Detta betyder att *ett fenomen som kvalitet måste relateras till de krav och förväntningar som är förenade med en specifik kulturell miljö.*

I ett samhälleligt perspektiv kan högskoleutbildningens kvalitet betraktas utifrån två aspekter, en *intern* respektive en *extern*.

Den interna kvaliteten upprätthålls genom att högskolan i enlighet med högskolelagen ser till att utbildningen ”vilar på vetenskaplig eller konstnärlig grund samt på beprövad erfarenhet”, att verksamheten ”bedrivs så att det finns ett nära samband mellan forskning och utbildning” samt att den grundläggande högskoleutbildningen ger, utöver kunskaper och färdigheter, ”studenterna förmåga till självständig och kritisk bedömning, förmåga

⁹ I UHÅ rapporten *Kvalitet i högskolan* (1981) framhålls, s. 89: ”Kopplas kvalitetsbegreppet samman med kunskapskontrollen blir det en sak, kopplas det samman med själva undervisningen blir det något annat. Kopplas det till lärarnas kompetens får det en viss betydelse och kopplas det till högskolan som helhet får det en helt annan innebörd o s v.”

¹⁰ Nydén, M (1996), s. 8.

att självständigt lösa problem samt förmåga att följa kunskapsutvecklingen” och ”utveckla studenternas förmåga till informationsutbyte på vetenskaplig nivå”. I uppsatsen ”To innovate for quality” (1997) uttrycker Franz van Vught det hela på följande sätt¹¹:

The intrinsic qualities of higher education refer to the basic values and ideals which form the very heart of higher education: the unfettered search for truth and the disinterested pursuit of knowledge.

Extern kvalitet upprätthålles genom att det omgivande samhället erhåller en innehållsmässigt relevant utbildning, eller med van Vughts ord: ”The extrinsic qualities refer to the capacities of higher education institutions to respond to the changing needs of societies of which they are part.”¹² Intresset för dessa två olika typer av kvalitet är dock olika stort inom universiteten och högskolan.

Ett centralt problem är naturligtvis också hur avvägning skall och bör se ut mellan extern och intern kvalitet. Denna fråga ligger dock utanför denna rapport. I denna rapport är det grundutbildningens *interna kvalitet* som utgör föremålet för intresset. Med hjälp av en diskussion av kvalitetsbegreppet kan vi bättre förstå den högre utbildningens egenhet och särart. Detta gör oss bättre rustade att förstå oenigheter i det nuvarande och framtida kvalitetsarbetet.

¹¹ van Vught, F (1997), s. 80.

¹² van Vught, F (1997), s. 81.

5 Synpunkter på matematik och kemi; grundutbildning och kvalitet

Ett problem med ämnena matematik och kemi är att Högskoleverket där inte har tillgång till uppsatser – motsvarande C-nivå – som retrospektivt kan analyseras i kvalitetshänseende. Högskoleverket har därför sökt att genom beskrivningar av grundutbildningens utveckling, från institutionerna själva, fånga förändringar av kvalitativ natur.¹³ I skrivningen nedan har Högskoleverket endast lyft fram sådana synpunkter där kvalitetsaspekter explicit förts fram.

5.1 Matematik

Matematik är, som framhålls i en av redogörelserna, naturvetenskapens och teknikens språk. En stor andel av de studerande läser matematik därför att de behöver ämnet för vidare studier i naturvetenskap och teknik och för att kunna följa utvecklingen i sin framtida yrkesverksamhet.

Under 1960-talet ökade antalet studerande på högskolan mycket snabbt. Detta krävde stora förändringar av utbildningen i matematik under senare hälften av 1960-talet och första hälften av 1970-talet. De förändringar som kommit att präglade 1980- och 1990-talen har även dessa kommit att förändra utbildningen. I det följande lyfter Högskoleverket fram några synpunkter som på ett mer tydligt sätt hänger samman med resonemang om kvalitet i utbildningen.

En viktig kvalitetsfaktor, som ofta förekommer i de inkomna beskrivningarna, gäller studenternas förkunskaper. Vad gäller dessa framför man i skrivningen från Uppsala (matematiska institutionen) följande:

¹³ Utifrån ett urval av institutioner har beskrivningar inkommit från Umeå universitet (matematik och kemi), Stockholms universitet (matematik och kemi), Lunds universitet (matematik och kemi), Uppsala universitet (matematik) och Göteborgs universitet (kemi).

Någon systematisk undersökning av hur studenternas förkunskaper förändrats över åren har tyvärr inte bedrivits vid institutionen. Det är dock en allmän uppfattning bland institutionens lärare att kunskaperna från gymnasiet gradvis försämrats vad gäller räknefärdighet (algebraiska förenklingar, potens- och logaritmregler), utantillkunskaper om deriveringsregler och trigonometriska formler, samt allmän förmåga till uthållighet vid lite längre kalkyler. En oproportionerligt stor del av studenternas arbetstid och energi måste under första terminen därför ägnas åt sådant som borde vara bekant från grundskola och gymnasium.

Från Umeå (matematiska institutionen) kommenteras studenternas förkunskaper på följande sätt:

Under 60-talet hade de studerande en enhetlig bakgrund och hade i gymnasiet, eller efter komplettering, läst samma områden inom matematiken. Senare kom en viss valfrihet i gymnasiestudierna, där olika skolor, utöver "centrala moment" kunde specialisera sig på olika områden inom matematik och matematisk statistik. Följden för matematikämnet blev en situation där en del studenter behärskade ett område som ingick i A-kursen andra var introducerade i ett annat område. Den för alla gemensamma bakgrunden fanns ej längre, något som försvårade för såväl lärare som studerande. Denna situation finns kvar, men har i någon mån förbättrats eftersom man i viss mån har olika nivå på matematiken i de olika programmen och olika förkunskapskrav. En trend som kan spåras under de sista 25 åren är att de studerande har "nosat" på allt större del av A-kurserna när de kommer till universitetet. Detta har dock fått ske på bekostnad av räknefärdigheten, dvs. manipulerandet med formler. Denna förmåga har avtagit. För universitetsundervisningens del vore det bättre om de studerande normalt hade bättre förståelse och räknefärdighet inom de områden de studerat, även om detta skulle innebära att vissa moment i gymnasiekurserna fick strykas.

När det gäller hur utvecklingen av kvaliteten förändrats genom åren blir det genast svårare att ge ett entydigt svar. I skrivningen från Stockholm (matematiska institutionen) står att läsa:

Förändringen av innehållet från teoretiskt mot mer praktiskt tillämpbart kan betyda att djupet på kunskaperna har minskat. Den ökande stoffmängden i kurserna kan också ha medfört att kunskaperna förflackats och blivit mer ytliga. Det ökande antalet kurser med helt nytt innehåll har gett större

valfrihet och kan därmed å andra sidan sägas ha stärkt kvaliteten. Särskild uppgift (1969) samt senare Examensarbete (1977 för linjestuderande och 1993 för samtliga studerande), som båda ställer krav på ett mer självständigt kunskapsinhämtande och förmåga att uttrycka sig i tal och skrift, kan alldeles säkert sägas ha bidragit till en fördjupning av kunskaperna hos de studerande. Grundskollärlinjen och projektlinjen har båda bidragit till förnyelse av studierna och examinationen på ett sådant att självständighet och kreativitet premieras. En avgörande faktor för hur utbildningens kvalitet förändras genom åren är troligen ändå tillgången på studerande. Perioder av hög efterfrågan på spärrad utbildning medför urval av elever med bättre betyg och därmed ofta bättre förutsättningar för högskolestudier. Detta kan utnyttjas i utbildningen på ett sådant sätt att flera och mera komplexa föreställningar kan behandlas både i undervisningen och på tentamen. Effekten av detta blir både bättre genomströmning och högre kvalitet på de utbildade.

Från matematiska institutionen, Lunds universitet föreligger en diskussion gällande första årets matematikstudenter. Få studenter läser mer än det första året, vilket ur ett internationellt perspektiv är litet. En konsekvens av detta är, som påpekas, att innehållet bara genomgått marginella förändringar under de sista 20 åren.

En bedömning av kvalitetsutvecklingen är då, som framhålls, jämförelsevis enkel. Man finner då att kraven i skriftliga och muntliga tentamina är ungefär oförändrade under perioden. Detta har kunnat åstadkommas, trots att studenternas förkunskaper successivt försämrats under hela perioden. Att tentamenskraven trots detta kunnat bibehållas beror på, som framhålls från Lund, att en allt hårdare styrning av studierna genomförts.

Vidare framhåller Lund: En risk med ökad styrning är att man får ett ökande antal osjälvständiga studenter, men brist på självständighet kan förstås ha andra orsaker. Ett problem som blir alltmera tydligt är en försämrad språklig förmåga hos genomsnittsstudenten. Förutom bristande förmåga att uttrycka sig klart i skrift får allt fler studenter svårt att läsa och förstå given text. Fenomenet, som observerats sedan flera år tillbaka, är särskilt allvarligt för matematiken, där den precisa innebörden av en mening betyder allt.

Det fundamentala problemet för svensk matematikutbildning är att den, enligt Lund, vid en internationell jämförelse är alldeles för grund. Detta i sin tur beror på att våra studenter ägnar radikalt mindre tid åt matematik än de

studerande i jämförbara länder (t.ex. Danmark, Norge, Tyskland och Frankrike). Praktiskt taget alla kurser, som ges efter de tre första terminerna är enbart inriktad på forskarutbildningen. Detta innebär att svårighetsgraden är sådan att bara en handfull av de närmare 300 studenter Lund tar in kan klara dem. Enligt skrivningen från Lund har vi därför i Sverige knappast alls några matematiker inom industrin, och detta är utan tvekan en svag punkt i ett modernt industrisamhälle.

5.2 Kemi

Ämnesområdet kemi har, som framhålls från Kemicentrum (Grundutbildningen) Lunds universitet, genomgått en revolution under tidsperioden, även om själva grunderna förändras långsamt. Denna utveckling beror i stor utsträckning på att metoder och instrumentering utvecklats, vilket möjliggör helt andra och mer djuplodande frågeställningar idag jämfört med för 20 år sedan. I detta sammanhang vill man från Lund påpeka att instrumentparken är relativt modern, mest beroende på den riktade satsning som gjordes i slutet på 1980-talet. Ett allvarligt problem är hur man skall kunna fortsätta att hålla uppe en modern instrumentpark med de resurser man nu har.

Eftersom den laborativa delen har en framträdande position inom utbildningen, vilket framkommer i flera skrivelser, förtjänar laborationshandledningen under tidsperioden några kommentarer. Detta är en kvalitativt viktig del i undervisningen genom den intensiva kontakt studentlärare som förekommer, som har något av lärlingssystemets insignier. I detta sammanhang förtjänar följande passus från Lund att lyftas fram:

Traditionellt har handledningen till största delen skötts av doktorander. Vid periodens början var handledningen på laboratoriet gedigen. Den sköttes av assistenter av den gamla typen, dvs doktorander med 50% undervisning i tjänsten och ofta med upp till 10 års erfarenhet. Dessutom hade lektorerna på ett helt annat sätt än nu möjlighet att vara på laboratoriet med studenterna genom att de ofta hade 100% undervisning i tjänsten (vilket dessutom då gav utrymme till egen forskning!). Under 80-talet ändrades doktorandernas villkor till att undervisningsdelen skulle motsvara 20% tjänst under en begränsad tid (4-5 år), samtidigt som doktorand/elevkvoten minskade. Dessutom kunde lektorerna nu ägna allt mindre tid och kraft åt undervisningen genom att deras tjänst i allmänhet var delad 50/50 med forskning,

pressen ökade för att få forskningsanslag och administrationen krävde allt mer tid. Följden har blivit att den laborativa utbildningen för studenterna inte bara har minskat rejält kvantitativt, utan också kvalitativt. En bieffekt av den allt större pressen på doktorander och lektorer är den splittring och otillfredsställdhet som dessa lärarkategorier upplever idag.

Antalet studenter som läser kemi har ökat kraftigt under perioden. Undervisningen har alltid präglats av en starkt betoning på ämnets laborativa karaktär. Som en konsekvens av den omfattande laborationstiden, är även föreläsningstiden hårt strukturerad, vanligen i ett dag- för dag schema. Undervisningsgrupperna är små även på teorisisidan. Till skillnad från laborationer är föreläsningar naturligtvis inte obligatoriska, men studenterna följer i allmänhet även den katedrala undervisningen.

De små undervisningsgrupperna, här följer vi skrivelsen från Institutionen för organisk kemi, Stockholms universitet, främjar ett informellt förhållningssätt mellan lärare och studenter. Många lärare utnyttjar detta till att försöka upprätthålla en interaktiv undervisning under sina föreläsningar, som därigenom blir någon sorts blandform mellan föreläsning-lektion och seminarium. Detta förhållningssätt har, som påpekas, blivit allt vanligare med åren. Vidare framhålls:

Den ökande graden av interaktivt undervisande understödjer en tendens i riktning mot att söka uppnå begreppsförståelse och förmåga att tillämpa begreppen som övergripande mål för undervisningen.

Samtidigt finns en tendens till ökad fokusering på kursinnehållet under undervisningen. Detta [kan ses] som en konsekvens av den ”industrifiering” som de stora volymerna i grundutbildningen medfört och dels som ett svar på studenters krav på ”effektivitet” i undervisningen. Det nya systemet med prestationsrelaterad medelstilldelning gör att det som finns kvar av ”översiktliga utblickar” utanför kursinnehållet riskerar att minska ytterligare för att istället ersättas av stödåtgärder för att upprätthålla examinationsgraden. I någon mening är denna process ett kvalitetsoffer för att öka effektiviteten.

1993 års universitets- och högskolereform avsåg bl.a. att placera studenten i centrum. Studenten är, som framhålls i skrivelsen från Keminstitutionerna, Göteborgs universitet, tydliggjord för alla inom systemet: ”Drastiskt kan man säga; förmedlar jag ingen bra undervisning får jag ingen lön.” Vidare

framhålls att den frestelse som finns inbyggd i det nya systemet att sänka svårighetsgraden på tentamina har kommit på skam. I stället ges extra stödundervisning på kvällar på moment som vissa studenter upplever som besvärliga.

Kvaliteten på dagens studenter är, enligt skrivelsen från Göteborg, också mycket god. Den nuvarande utbildningen är mycket flexibel men samtidigt mer målinriktad än 1970-talets utbildning.

En skillnad från 1970- och 1980-talens tentamina är, enligt Göteborg att många tentamensfrågor ändrat karaktär. Lärarna strävar numera efter att studenterna skall kunna visa att de förstår komplexa sammanhang och problemställningar, inte bara att de kan lära sig en utantilläxa. Denna positiva utveckling förstärks också av den omfattande gruppundervisningen. Den kraftiga ökningen av antalet studenter samt den minskade per capita tilldelningen av medel under de två sista åren har fått en negativ inverkan på gruppundervisningen och den tid som lärarna kan lägga ner på tentamensuppgifterna.

Vad gäller utbildningens kvalitet – den för denna rapport centrala problematiken – framför Lund följande:

I och med kunskapsstoffets utveckling med tiden, den avsevärda metodutvecklingen som skett under den intressanta perioden och den utökande utbildningstiden, är det vanskligt, för att inte säga ogörligt, att bedöma hur utbildningens kvalitet utvecklats. För att göra detta behöver vi för varje tidpunkt kunna relatera kemiutbildningen till någon okänd normaliseringsfaktor, som dessutom förändras med tiden. Dessutom behöver vi kunna definiera begreppet kvalitet, vilket, förutom att vara svårt att definiera, också förändras med tiden. Egentligen har vi tre kvalitetskomponenter att ta hänsyn till, nämligen själva undervisningens kvalitet, den färdiga produktens kvalitet och objektets (dvs. studenternas) kvalitet. Eftersom detta är en ekvation med alltför många variabler, avstår vi från att göra en helhetsbedömning. Dock kan sägas att produkten idag har lärt sig andra saker än för 20 år sedan. Och fått andra experimentella färdigheter.

I skrivelsen från Stockholm framhålls att examensarbetet utgör ett viktigt inslag i studentens utbildning: ”Att det är ett examenskrav är utan tvekan en betydelsefull kvalitetsfaktor i examen.”

6 C-uppsatser som effektvariabel

Ett viktigt skäl till att Högskoleverket valt att i arbetet med regeringsuppdraget – förutom att ge uppdraget hanterbarhet – är det som framhålls i rapporten *Den goda C-uppsatsen* (1996)¹⁴:

Uppsatsskrivandet och seminariebehandlingen av den färdiga uppsatsen är universitetsutbildningens kärna. I uppsatsarbetet och i seminariesituationen skall de enskilda studenterna visa att de förmått att tillägna sig det metodologiska kunnande och det analytiska förhållningssätt som kännetecknar vetenskaplig verksamhet. Genom att ge de studerande möjligheter att i självständiga undersökningar bearbeta vetenskapliga problemställningar blir uppsatsarbetet den tydligaste skiljelinjen mellan universitetsutbildningen och gymnasieskolan.

Det finns dock andra skäl till att göra denna avgränsning: Vi får dels en uppfattning av utvecklingen av den akademiska kvaliteten, som upprätthålls av de skilda disciplinkulturnana, vi erhåller även en möjlighet att koppla denna förändring till vissa utvecklingsmönster i svenskt arbetsliv. I uppföljningen av 1993 års universitets- och högskolereform, RUT 93, kommenteras kvalitet och arbetsliv på följande vis: ”I kvalitetsbegreppet ligger inte bara att arbeta bra utan att göra rätt saker. Det spelar inte så stor roll om en kurs får fullkomligt lysande omdömen i kursutvärderingen, om det ändå var något helt annat som studenterna borde ha fått lära sig.”¹⁵

Arbetslivets och arbetsmarknadens förhållanden utvecklas i en allt snabbare takt: ny teknik och flexibla produktionssystem skapar nya krav på kompetens. Det ställs stora krav på högskolan att utvecklas i samklang med de nya utvecklingsmönster och problem som präglar arbetsliv och arbetsmarknad. I en nyligen publicerad rapport från Arbetslivsinstitutet framhålls följande: ”Företagens konkurrenskraft och överlevnad förutsätter ett fullständigt engagemang av alla medarbetare. Det gäller speciellt deras förmåga att

¹⁴ Bjereld, U (1996) (red.), s. 1.

¹⁵ SOU 1996:21, s 63.

förtutse förändringar, anpassa sig till nya förhållanden, komma på nya lösningar och idéer till nya produkter och produktionsprocesser.”¹⁶

Utvecklingen av dagens arbetsliv gör det med andra ord än viktigare att kunna arbeta självständigt. I ett samhälle där information framträder som ett centralt begrepp blir det allt viktigare för den enskilde att kunna hantera information och kunskap. Det blir även allt viktigare för den enskilde arbetstagaren att kunna medverka för att utveckla det egna arbetet – även detta kräver en träning i självständighet.¹⁷ Forskning har visat att självständiga arbeten – exempelvis C-uppsatser – är värdefulla för utvecklingen av yrkeskompetensen som dessa ovanstående syften avser.¹⁸

För att kunna ge en bild av kvalitetsförändringar inom grundutbildningen har Högskoleverket använt sig av sakkunnigutlåtanden av uppsatser (engelska och statsvetenskap) under den aktuella perioden. Förekomsten av uppsatser inom engelska och statsvetenskap – på C-nivå – gör det möjligt att retrospektivt göra kvalitetsbedömningar. Det bör dock påpekas att dessa bedömningar görs med ”dagens ögon” och att det under undersökningsperioden tillkommit nya förutsättningar och mål för uppsatser. De år som valts ut som jämförelsepunkter är 1974, 1984 samt 1994.

För bedömningen av uppsatser på C-nivå har Högskoleverket använt sig av externa sakkunniga: docent Gunnel Melchers, Stockholms universitet (engelska), filosofie doktor Hans Lindquist, Högskolan i Växjö (engelska), docent Ulf Bjereld, Göteborgs universitet (statsvetenskap) och docent Torbjörn Vallinder, Lunds universitet (statsvetenskap). *Genomgångarna i rapporten bygger på de sakkunnigas egna skrivningar och har endast lätt redigerats.*

¹⁶ Docherty, P (1996).

¹⁷ Denna färdighet betonades även i *Frihet, ansvar, kompetens* (SOU 1992:1) när man framhöll att den studerande - som en följd av kunskapsexplotionen i samhället - under sin grundutbildning måste få möjlighet att träna grundläggande färdigheter i att skaffa sig kunskap, samtidigt som förändringar i samhället och kraven på förnyelse leder till att de studerandes flexibilitet och förmåga till nytänkande och egen utveckling måste stimuleras.

¹⁸ Se Gerrevall, P. (1992).

7 Bedömning av C-uppsatser i engelska (lingvistik)

7.1 Göteborgs universitet

I föreliggande undersökning, av filosofie doktor Hans Lindquist, görs en jämförelse mellan 10 st C-uppsatser från vardera 1970-, 1980- och 1990-talet, skrivna vid Engelska institutionen, Göteborgs universitet. Först beskrivs de tre årgångarna var för sig, och därefter görs en jämförelse enligt olika variabler. Uppsatserna är utvalda av prefekten vid institutionen, Arne Olofsson, som i ett följebrev till Högskoleverket påpekar några viktiga fakta som bör hållas i minnet vid den fortsatta diskussionen:

- På 70-talet förekom i normalfallet ingen handledning, utan studenten presenterade en färdig uppsats för bedömning, medan handledning och undervisning om formalia var reguljära inslag åren 1984 och 1994.
- 1984 omfattade uppsatsmomentet 5p, 1994 hade det utökats till 10p. (Ingen uppgift har lämnats om antalet poäng 1974, men det kan förutsättas ha varit 5p eller mindre.)
- Urvalet av uppsatser har skett för att spegla den bredd som förekommit i ämnesvalet.

1970-talet:

Följande uppsatser har bedömts (författarnas skrivsätt i titeln har så långt som möjligt behållits):

1. A comparison of sentence structure in German and English. 23 s
2. The translation into Swedish of the English auxiliary should in Doris Lessing's *The grass is singing*. 23 s
3. The translation into English of the Italian imperfect and the preterite in Alberto Moravia's *Agostino*. 24 s
4. The word *sport* (*disport*). 19 s
5. Words for "negro". 24 s
6. Election words. 14 s
7. *Pre* and *pro* - six English prefixes. 21 s
8. On which. 16 s
9. That-clauses with and without that. 27 + 33 s

10. Exclamations, imprecations and expletives in *Congreve's The way of the world* in comparison with *Shakespeare's Much ado about nothing*. 26 + XXII s

För två av uppsatserna anges betyget VG, för två G - gissningsvis är fördelningen cirka fifty-fifty även för de övriga. Tre uppsatser behandlar översättning (tyska>engelska, italienska>engelska, engelska>svenska), tre behandlar ordgrupper ur etymologiskt perspektiv, en ordbildning, två syntax (varav en baserad på the Brown corpus¹⁹ och en på en excerpering), och en slutligen utrop, förbannelser och svordomar i två teaterpjäser.

1980-talet:

Följande uppsatser har bedömts:

1. Investigation of the ambiguity of the lexeme right. 34 s
2. *Present*. Entries in various dictionaries. "The ideal lexical entry". Investigation based on the Brown Corpus material. 47 s
3. *Temerity*. An investigation of a semantic field. 21 s
4. An analysis of the semantic field for anger. 26 s
5. An analysis of conversational style. 22 s
6. The meaning and function of some expressions for certainty in informal spoken English. 32 s
7. Must and synonymous expressions in colloquial English. 26 s
8. An investigation of some turntaking devices in conversation. 24 s
9. An investigation of communicative exercises for foreign learners of English. 14 s
10. The order of adjectival premodifiers. 26 s

Inga betyg har angivits. De två första uppsatserna följer samma mönster: baserat på studier av några ordböcker skapas en ideal ordboksartikel för ett flertydigt ord, och därefter prövas artikeln på exempel ur The Brown Corpus. Ytterligare två uppsatser behandlar semantik och upprättar betydelsefält för orden *temerity* respektive *anger*. Fem uppsatser rör sig inom talspråksforskningen, varav fyra analyserar material från The London-Lund Corpus of Spoken English och en granskar dialogavsnitt i svenska engelskläroböcker för högstadiet. Slutligen undersöks i en uppsats adjektivens ordningsföljd i förbestämningar i ett material från The Brown Corpus.

¹⁹ En *corpus* är i detta sammanhang en systematiskt sammansatt textmassa som används som underlag för lingvistiska undersökningar.

1990-talet:

Följande uppsatser har bedömts:

1. "Men Shout while Women Yell". A Comparison between the Portrayals of Men and Women in Quality Press. 48 + 9 s
2. Fashion Terminology. 33 + 5 s
3. Relative evidence 2. The case of Dorothy Sayer's Murder Must Advertise versus The LOB Corpus and Dorothy Sayer's Strong Poison. 27 s
4. Modality in academic texts about the future. 26 + 9 s
5. Epistemic Modality – A Comparison between English and Swedish. 38 s
6. Tag questions in translation. 32 + 11 s
7. Truth disjuncts in speech and writing. 35 s
8. *You know* in face-to-face conversation and telephone interaction. 24 s
9. Teaching spoken English. A study of gambits. 25 s
10. Communicative competence – and its realisation in the classroom. 22 s

Inga betyg finns angivna. Den första uppsatsen behandlar frågor om hur kvinnor och män beskrivs i porträtterande artiklar i dagstidningsbilagor (huvudsakligen när det gäller ordvalet), medan den andra är en undersökning av ordbildning och etymologi inom modeterminologin. Relativsatsers syntaktiska konstruktion undersöks i uppsats 3 där exempel från ett par detektivromaner jämförs med motsvarande texter i the London-Oslo/Bergen Corpus. Modalitet studeras i uppsatserna 4, 5, 6 och 7, som baseras på akademiska kursböcker, översättning till och från engelska av barnböcker, översättning till och från engelska av romaner respektive the London-Lund Corpus. De tre sista uppsatserna behandlar aspekter av talad engelska, de två sista särskilt med inriktning på hur denna skall läras ut i svenska skolor.

7.1.1 Jämförelse mellan de tre tidsperioderna.²⁰

Ämnen

Med förbehållet att urvalet inte nödvändigtvis är representativt kan noteras några trender. *Studiet av talspråk* har kommit starkt, med cirka hälften av uppsatserna de två senaste perioderna. Från den första perioden kan man möjligen räkna hit uppsatsen om utrop i dramatik. *Semantiska studier* av ordgrupper, etymologi etc. har minskat något (3-4-2). Olika aspekter av modalitet har blivit ett centralt område (1-2-4). Ämnen med pedagogiska anknytningar är få (0-1-2).

²⁰ Siffrorna inom parantes syftar på 1974, 1984 och 1994.

Omfång

Appendix oräknade har uppsatsernas omfång stigit: (22-27-31) sidor. Sidantalet har dock inte stigit i relation till poängökningen. Detta uppfattar Lindquist som rimligt – det är betydligt viktigare att höja kvaliteten på det skrivna, och kanske omfattningen av bakgrundsläsningen och själva undersökningen.

Primärmaterial

Egen excerpering ur texter har förekommit i olika utsträckning (5-1-6). Räkningar in excerpering ur den tryckta versionen av the London-Lund Corpus blir siffrorna högre: (5-5-10). I några ytterligare fall har skribenten sökt material i datoriserade korpusar (Brown eller LOB), och i övriga fall har materialet bestått av ordböcker och annan sekundärlitteratur. I takt med att poängtalet och därmed kanske också den nedlagda tiden ökat, kan man ana en utveckling mot att uppsatserna utgörs av en liten självständig forskningsuppgift snarare än en sammanställning av befintligt sekundärmaterial. Detta torde vara positivt.

Sekundärmaterial

Antalet sekundärkällor (inklusive ordböcker och grammatikor) som refererats till är: 11-8-7. Trots att arbetets omfång ökats, har alltså referenserna till sekundärkällor minskat i antal. Den högre siffran för 1970-talet beror till viss del på att där gjordes flera semantiska undersökningar baserade på en mängd ordböcker. Bakom siffran för 1980-talet döljer sig dels semantiska undersökningar med många referenser (mellan 12 och 16), dels talspråksstudier där tre uppsatser helt saknar referenser till sekundärlitteratur (!). Nittiotalsuppsatserna har en jämnare fördelning där majoriteten ligger mellan 7 och 11. Medan referenserna under 1970- och 1980-talen huvudsakligen gällde handböcker, finns under 1990-talet ett större inslag av vetenskapliga artiklar och monografier. Detta är en positiv utveckling.

Metod & teori

I sin läsning har Lindquist satt plus för väl genomtänkt och väl genomförd metod enligt följande: 3-4-6. Här ser man en positiv utveckling. Rimligtvis har detta att göra med bättre handledning, och i vissa fall projektarbeten där flera studenter skriver efter liknande mallar. Det finns dock exempel på att sådana projekt kan avkasta både bättre och sämre uppsatser. Både under 1980- och 1990-talet förekommer undersökningar baserade på alldeles för

få antal exempel – tabeller och slutsatser blir då tämligen meningslösa. I stort sett används teorier av rimlig svårighetsgrad (ett undantag är uppsats 1970:1 där Langackers transformationsgrammatik blir för svår för skribenten). Sammanfattningsvis är utvecklingen på denna punkt positiv.

Språkfärdighet

Språket i de senare uppsatserna är klart bättre än tidigare. Åtminstone hälften av 1970-talsuppsatserna uppvisar många allvarliga språkfel, medan detta knappast förekommer i 1980-talsuppsatserna och endast i en av 1990-talsuppsatserna. Om detta beror på mer rättning från handledarna, tillgång till ordbehandlare eller ökade språkkunskaper är inte lätt att säga. Att vissa skribenter ändå framstår som naiva och omogna är väl ofrånkomligt. Faktum kvarstår att de senare uppsatserna är mer språkligt korrekta än de tidigare.

Formalia

I uppsatsarbetet ingår också att tillägna sig kunskaper i formalia. I 1970-talsuppsatserna varierar detta ganska mycket. Utseendet på litteraturlistor och annat lämnar i vissa fall en hel del att önska. 1980-talet innebär en klar uppräckning på detta område. I 1990-talsuppsatserna om modalitet förekommer i några fall referenser till (samma) verk där årtal saknas. För övrigt kan man säga att studenternas kunskaper i ordbehandling verkar bli allt bättre, och att den allmänna utvecklingen på formaliaområdet är positiv.

Sammanfattning

Med förbehåll för att urvalet av uppsatser kanske inte är representativt, och med det faktum i minnet att omfattningen ökat till 10p, kan sägas att på de områden där en utveckling kan skönjas (användningen av autentiskt primärmaterial, utnyttjande av sekundärlitteratur, metodisk medvetenhet, språklig och formell korrekthet) har den utveckling som skett varit till det bättre.

7.2 Uppsala universitet

Docent Gunnel Melchers bedömning grundar sig på sammanlagt 24 stycken 60-poängsuppsatser (7 skrivna år 1974, 7 år 1985 och 10 år 1994). För vissa uppsatser är betyget angivet.²¹

²¹ Selektionskriterium saknas.

I sin framställning gör Melchers först några allmänna reflektioner kring uppsatsskrivning på C-nivån i engelsk språkvetenskap. Därefter görs en relativt detaljerad genomgång av uppsatserna, tidsperiod för tidsperiod. Slutligen ges en sammantagen bedömning på grundval av vissa kriterier som t.ex. språkbehandling, självständighet, forskningsanknytning och vetenskaplig skicklighet.

Under hela den tidsperiod som den föreliggande utvärderingen gäller har det funnits en tendens att samla uppsatsskrivande C-studenter kring mer eller mindre bestämt definierade projekt, ofta med anknytning till eller t.o.m. delstudier av eller datasamlingar till större forskningsprojekt som leds av handledarna. Med tanke på studenterna har det sagts, att man genom att samlas kring ett gemensamt projekt, med återkommande gruppgenomgångar, verkligen skulle kunna uppnå ”forskningsfärdighet”, lära sig själva ”hantverket”. Dessutom sporras studenterna att färdigställa uppsatserna inom rimlig tid, vilket måste anses som behjärtansvärt.

Enligt Melchers (och många andras) mening finns det dock stora nackdelar med projektstyrd uppsatsskrivning. Om ämnesbehandlingen är alltför utstakad, och uppsatserna skall följa en viss modell och grunda sig på viss rekommenderad sekundärlitteratur, blir det ju knappast fråga om ett ”självständigt arbete”. Melchers anser inte, att man uppnår verklig forskningsfärdighet genom att bli föremål för så fast handledning som det ofta har varit fråga om inom projekten. God forskning kan ju inte begränsas till ”hantverksskicklighet”. Betydligt viktigare bör vara t.ex. självständighet, kreativitet och förmåga att söka referenslitteratur på egen hand.

”Låt tusen blommor blomma” borde i stället vara en målsättning på det här stadiet. Möjligen kunde vissa grupper av studerande, som har svårt att finna egna ämnen och är allmänt osäkra, ingå i projektgrupper, dock helst inte så hårt styrda. Melchers anser det vara helt förkastligt att, som nu är fallet vid vissa institutioner, direkt avråda och t.o.m. förbjuda studenter att skriva om självständigt valda ämnen.

Melchers bedömning av de uppsatser som tillställts henne kan givetvis baseras enbart på den färdiga produkten. Med undantag av vissa uppsatser, främst från den första tidsperioden, som arkiverats med ingående rättningar, är handledarens roll i princip osynlig i det analyserade materialet. Melchers menar att detta är en osäkerhetsfaktor. Av erfarenhet vet hon att vissa

handledare omformulerar och detaljrättar studenters manuskript, medan andra aldrig gör det.

7.2.1 Period I - 1974:

Fyra av de sju uppsatserna behandlar översättningar. Tre av dessa förtjänar knappast att beskrivas som ”uppsatser”. En består helt enkelt av en översättning till svenska(!) av en engelsk roman med en del noter rörande vissa grammatiska företeelser. Inget försök till analys görs, och det förekommer varken hypoteser eller hänvisning till tidigare forskning. Det vimlar av rättelser gjorda av handledaren, både vad gäller det undermåliga engelska språkbruket och den svenska översättningen. I en annan ”uppsats” (för samma handledare) granskas en publicerad svensk översättning. Inte heller här finns någon anknytning till forskning; det förekommer helt enkelt inga referenser förutom primärmaterialet. Detta är ingen uppsats, utan snarare en förteckning. En tredje undersökning gäller en jämförelse mellan tre engelska bibelöversättningar. Även om språket är något bättre i denna skrift, gör inte heller den något intryck av en självständig studie med forskningsanknytning. Det förekommer inte någon som helst disposition, och de observationer som framförs verkar ganska osystematiska. Den fjärde uppsatsen som behandlar översättning är av betydligt högre klass. Här görs en jämförelse mellan tre svenska översättningar av *King Lear* och redan undertiteln antyder en mer medveten inriktning: ”An illustration of the problems of the translator”. Uppsatsen har ett bättre språk än övriga, här förekommer en viss distinktion av problem samt en del statistik. I den utförliga bibliografin ingår flera verk med anknytning till översättningsteori.

Två uppsatser, för samma handledare, behandlar nutida engelsk grammatik. De är båda grundade på en liten korpus, i det ena fallet bestående av tidningspråk och skönlitteratur, i det andra en roman. Båda uppsatserna har fått betyget VG. Språkbehandlingen är bra i dessa uppsatser, men undersökningarna är varken spännande eller särskilt välgjorda. Inte heller har de någon forskningsanknytning. Syftet verkar vara att finna exempel i korpus på vad grammatiken säger – en ganska meningslös aktivitet enligt Melchers mening. Uppsatsernas textmassa domineras av de grammatiska exemplen.

Den sjunde uppsatsen har historisk inriktning och behandlar ortnamn i Yorkshire. Även den har bedömts med VG. Uppsatsen grundar sig på ett visst forskningsarbete och det görs försök till jämförande resonemang med hjälp av tabeller. Sammanfattningen är välskriven. Framställningen är dock tyvärr

huvudsakligen i form av listor.

7.2.2 Period II - 1985:

Av de 7 uppsatserna från denna period verkar alla utom en ingå i ett projekt av det slag som beskrivs ovan. Skribenterna har också haft samma handledare. Projektets syfte tycks ha varit att undersöka skillnader mellan amerikansk och brittisk vokabulär. I fem av uppsatserna undersöks helt enkelt uppslagsord i några olika lexikon; den enda skillnaden mellan uppsatserna är att de behandlar ord med olika begynnelsebokstav – en har studerat ord på M, en annan på G osv. Dessa uppsatser kan inte sägas hålla någon högre klass. Med ett undantag saknas referenser till relevant forskning. Uppsatserna innehåller inte mycket ”egen” text utan består huvudsakligen av excerpter från lexikon samt vissa kommentarer till dessa. Som var fallet även under period I har några uppsatser arkiverats med handskrivna anmärkningar från handledaren och en hel del grova språkfel har inte rättats. Ett par av uppsatserna karakteriseras dessutom, enligt Melchers, av en barnslig, klumpig stil. Till skillnad mot den tidigare periodens uppsatser är de ändå klart disponerade och uppställda efter språkvetenskaplig praxis. Som antydde ovan skiljer sig en av uppsatserna i ”bokstavskategorien” från de övriga. Den har ett bättre språk och ger prov på större medvetenhet, bl.a. genom en ”Critical Review” och uttryck för viss självkritik. Dessutom innehåller den en del statistik och har välformulerade slutsatser. Även här lyser dock anknytningen till tidigare forskning med sin frånvaro. Den sjätte uppsatsen som behandlar brittiskt/amerikanskt är mer självständigt utformad och utgörs av en jämförelse mellan två översättningar av *Pippi Långstrump*. Även om också den huvudsakligen är avfattad som en förteckning, är framställningen mer strukturerad och resonerande. Språket är utmärkt och det förekommer referenser till tidigare forskning. Den sjunde uppsatsen från denna period är av exakt samma typ som huvudkategorien under period I, dvs. granskning av en översättning. Huvudsyftet verkar ha varit att hitta fel av typerna ”omissions, additions, incorrect” i översättningen – en ganska förlegad infallsvinkel enligt Melchers mening. Uppsatserna är avfattad på ett, enligt Melchers, barnsligt språk, med en stor mängd orättade språkfel (bl.a. grova syftningsfel). Jämförelserna mellan engelsk och svensk text innehåller en hel del självklarheter, som står att läsa i vilken grammatikbok som helst. Slutsatsen är intetsägende.

7.2.3 Period III - 1994:

En av de tio uppsatser Melchers har att bedöma från denna tidsperiod verkar vara en "sentida avläggare" till det brittisk-amerikanska projekt som dominerade den förra perioden. Melchers anser dock att den här uppsatsen är av något högre klass än tidigare, även om ämnesvalet är föga inspirerande och framställningen liksom tidigare huvudsakligen är i listform och består av excerpter. Här finns en ganska lång, resonerande inledning och slutsatserna är välformulerade och relevanta. Det finns också vissa referenser till annan forskning, även om den inte verkar vara särskilt aktuell.

Annars dominerar den här perioden av arbeten inom ämnesområdet översättning med anknytning till översättningsteori (7 uppsatser). Här framkommer en helt annan medvetenhet om intressanta ämnesval och problemställningar än i period I. Uppsatserna är också formellt och typografiskt överlägsna tidigare produkter; till en viss del kanske detta beror på möjligheterna att göra datorutskrift. Även om uppsatserna har ingått i projekt, verkar de vara självständigt utformade och har mycket olika infallsvinklar, t.ex. "ordningsföljd i översättning", "översättning av bildspråk", "översättning av idiomatiska uttryck". De är samtliga välstrukturerade och de flesta kan ses som tillämpningar av modern översättningsteori.

Av de återstående två uppsatserna är den ena ett försök att tillämpa vissa hypoteser om informationsstruktur på olika texttyper. Liksom uppsatserna om översättning och översättningsteori visar den tecken på lingvistisk medvetenhet och förmåga till vetenskaplig argumentation.

Den tionde uppsatsen undersöker användande av dialekt i skönlitteratur ("Some features of Black English in *The Color Purple*"). Den är välskriven rent språkligt sett, men måste betraktas som den svagaste från perioden, främst därför att författaren verkar ha stora luckor i sin ämneskunskap. Centrala begrepp som Black Vernacular English och Nonstandard English definieras inte på ett tillfredsställande sätt. Av de bibliografiska uppgifterna framgår att författaren inte har utnyttjat nyare källor och framför allt inte den verkligt tunga forskningen på området. Att åberopa den svenska Nationalencyklopedien som en källa i det här fallet är ganska egendomligt; dessutom är uppgifterna i NE hämtade från en annan bok på listan. De forskningsdata som uppsatsen refererar till härrör sig från 1970-talet.

7.2.4 Försök till beskrivning av tendenser i utvecklingen av kvaliteten

Efter sin granskning av det material som ställts till Melchers förfogande anser sig Melchers kunna urskilja följande allmänna tendenser:

Ett verkligt ”lyft” tycks ha inträffat mellan åren 1985 och 1994. Som framgår av Melchers detaljgranskning är det först i uppsatserna från period III som en verkligt vetenskaplig halt har uppnåtts. Här finns en klar anknytning till relevant forskning på området, källkritik, formell behärskning av lingvistisk framställning, samt tecken på självständighet i val och behandling av ämne. I flera fall har man en känsla av att nya insikter verkligen vunnits och att arbetets syfte inte enbart har varit uppnående av ett visst antal poäng. T.o.m. språkfärdigheten verkar vara av hög klass (som tidigare antytts kan det bero på förändrat tillvägagångssätt vid handledningen).

Perioderna I och II karakteriseras båda av likriktning i ämnesvalet. När det gäller den första perioden har man en känsla av att ämnet givits av handledarna och tagits emot av studenterna utan något engagemang. Samma typ av ämne har delats ut till ett antal studenter.

I den andra perioden verkar likriktningen snarare beror på ett specialintresse hos en handledare. Det kan givetvis ha sina fördelar att handledaren är engagerad i ämnet och dessa uppsatser har också blivit av högre klass än de tidigare rent formellt, ”hantverksmässigt”. De har dock p.g.a. ämnenas identiska utformning och styrningen vid ämnesbehandlingen inte kommit i närheten av vad som menas med verklig forskning och visar med ett undantag inga tecken på ett självständigt förhållningssätt till uppgiften.

8 Bedömning av C-uppsatser i statsvetenskap

8.1 Stockholms universitet

Docent Ulf Bjerelds bedömning grundar sig på sammanlagt 33 uppsatser inhämtade från statsvetenskapliga institutionen vid Stockholms universitet. Av dessa uppsatser kommer 13 stycken från 1974, 10 stycken från 1984 och 10 stycken från år 1994. För åren 1974 och 1984 utgör uppsatserna ett totalurval av de uppsatser som examinerades under året. För år 1994 har studierektorn vid statsvetenskapliga institutionen i Stockholm gjort ett representativt urval av uppsatser.

Ett problem vid alla utvärderingar av kvalitetsutveckling är att betydelsen av kvalitet förändras över tid. Risken finns att dagens kvalitetssyn läggs på gårdagens uppsatser och att bedömningen därigenom tenderar att gynna nutida uppsatser. Bjereld har valt att i sin bedömning av uppsatserna göra detta utifrån fyra kvalitetskriterier, som bedömts som centrala och som varit relativt stabila under den här aktuella perioden 1974 - 1994. De fyra kriterierna har sedan legat till grund för bedömningen av uppsatserna. Kriterierna är:

1. Forskningsanknytning

I vilken utsträckning relaterar författaren sin uppsats och sin problematik till tidigare forskning? Deltar författaren i ett inomvetenskapligt samtal genom att knyta an till andra studier inom ämnesområdet? Eller är uppsatsen mer att betrakta som en isolerad produkt som inte sätts in i ett allmänvetenskapligt sammanhang eller bidrar till den samlade kunskapsstillväxten? Bjereld har här beaktat både förekomsten av forskningsanknytning överhuvudtaget och kvaliteten på det sätt den genomförts.

2. Problematik och problemformulering

Hur skarp och välformulerad är den problemformulering som ligger till grund för uppsatsen? Är författaren medveten om vilken generell problematik som de i uppsatsen ställda frågorna behandlar? Lyckas författaren precisera sitt problem på ett sådant sätt att det utmynnar i en fruktbar

undersökningsidé? Bjereld har här bedömt såväl författarens vilja att lyfta blicken från uppsatsens konkreta frågor till vilken skicklighet och vidsyn problemdiskussionen förs.

3. Metodologisk medvetenhet och metodologisk färdighet

Uppvisar författaren insikter om de fördelar och de nackdelar som den valda metoden innebär? Är den valda metoden ändamålsenlig utifrån uppsatsens syfte och frågeställningar? I vilken utsträckning använder författaren den valda metoden på ett kompetent sätt? Bjereld har här uppmärksammat både den tekniska färdigheten i metodanvändningen och djupet i författarens metodologiska tänkande.

4. Genomförande och slutsatser

Hur väl genomför författaren sin undersökning? Uppfylls syftet och besvaras frågeställningarna? Lyckas författaren formulera slutsatser som känns relevanta och välgrundade samt relatera slutsatserna till den generella problematik som legat till grund för uppsatsen? Bjereld har tagit hänsyn till såväl skickligheten i själva genomförandet av undersökningsuppgiften som till författarens förmåga att tydliggöra och diskutera sina resultat i ett vidare sammanhang.

Till grund för bedömningen ligger dels Bjerelds allmänna intryck efter en noggrann läsning av de enskilda uppsatserna, dels en enklare kvantifiering av hur väl de enskilda uppsatserna lever upp till de fyra kriterierna.

8.1.1 Resultat

De C-uppsatser i statskunskap som färdigställdes åren 1974 och 1984 uppvisar många likheter. Anknypningen till tidigare forskning är klen. Den egna studien relateras ytterst sällan till vad som tidigare är skrivet i ämnet. Antalet internationella referenser är fåtaliga. Problemställningarna är ofta trubbiga och diskuteras inte i förhållande till någon mer generell problematik. Uppsatserna är också mycket långa. Det genomsnittliga sidantalet – utan bilagor – uppgår till ca 80 sidor. Diskussioner och motiveringar till metodval samt insikter om metodernas förtjänster och brister lyser med sin frånvaro. Däremot är de enskilda analyserna ofta mycket goda. Syftena uppfylls, frågeställningarna besvaras och slutsatserna är mestadels gedigna och trovärdiga. Uppsatserna ger ett gediget, men enkelt, intryck.

Bland 1974 års uppsatser är det en mycket stor kvalitetsskillnad mellan de uppsatser som fått betyget Godkänd och de som fått betyget Väl Godkänd. År 1984 är skillnaden mindre, framför allt beroende på att de uppsatser som erhållit betyget Väl Godkänd 1984 är något sämre än de uppsatser som erhållit betyget Väl Godkänd 1974.²²

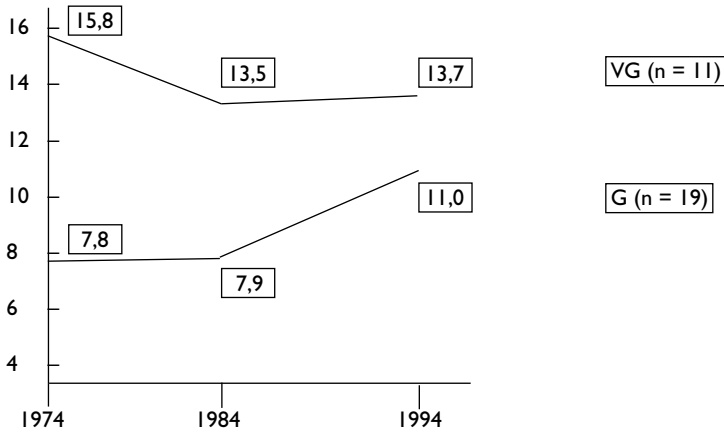
Någon kvalitetsutveckling kan således inte sägas ha ägt rum mellan åren 1974 och 1984. Däremot är de uppsatser som producerades år 1994 i flera avseenden *bättre* än sina föregångare. Uppsatserna är nu insatta i ett inomvetenskapligt sammanhang på ett helt annat sätt än tidigare. Författarna tar avstamp i en internationell diskurs och använder tidigare studier som hjälpmedel för att formulera relevanta och spetsiga problem. Författarna deltar år 1994 till skillnad från tidigare års uppsatsförfattare i ett internationellt, inomvetenskapligt samtal. Även metodmedvetenheten har förbättrats. Metodvalen diskuteras och problematiseras i större utsträckning än under föregående år. Uppsatserna har också blivit mycket kortare. Den genomsnittliga omfattningen är 1994 cirka 50 sidor, mot cirka 80 sidor 1974 och 1984. Det tolkar Bjereld som en följd av skarpare frågeställningar och bättre förmåga att lyfta fram det viktiga i analysen. Däremot har kvaliteten på de enskilda analyserna och genomförandet av undersökningsuppgiften inte höjts utan ligger kvar på samma nivå som tidigare.

Det är främst bland de uppsatser som erhållit betyget Godkänd som den allmänna kvalitetshöjningen år 1994 kommer till uttryck. De uppsatser som erhållit betyget Väl Godkänd är endast marginellt bättre än motsvarande uppsatser för år 1984 och fortfarande en bit sämre än de uppsatser som erhöll betyget Väl Godkänd år 1974.

Bjereld har poängsatt hur väl varje enskild uppsats uppfyller de fyra kvalitetskriterierna – forskningsanknytning, problematik och problemformulering, metodologisk medvetenhet/metodisk färdighet samt genomförande och slutsatser – efter en skala från 1 (mycket dålig) till 5 (mycket bra). Det betyder att en uppsats som faller mycket dåligt ut på samtliga fyra kriterier får 4 poäng, medan en uppsats som faller mycket bra ut på samtliga fyra kriterier får 20 poäng. Bjereld har därefter beräknat den genomsnittliga

²² Eftersom antalet uppsatser som ingår i studien är begränsat till 33 stycken blir det genast vanskligt att kategorisera dem efter både år och betyg. Antalet uppsatser med betyget Väl Godkänd var 1974 tre stycken, 1984 två stycken och 1994 sex stycken. Tolkningarna av resultaten måste därför göras med stor försiktighet.

kvalitetspoängen för 1974, 1984 och 1994 års uppsatser. Resultaten redovisas i figur 1 nedan.

Figur 1. Genomsnittlig kvalitetspoäng för C-uppsatser i statskunskap åren 1974, 1984 och 1994

Figur 1 visar således att det inte sker någon kvalitetsutveckling av C-uppsatserna mellan åren 1974 och 1984. De uppsatser som erhållit betyget Godkänd (G) får i snitt 7.8 kvalitetspoäng 1974 mot 7.9 kvalitetspoäng 1984. De uppsatser som erhållit betyget Väl Godkänd (VG) 1984 är t o m något sämre än de uppsatser som erhållit betyget Väl Godkänd 1974 (13.5 mot 15.8 kvalitetspoäng). Kvalitetshöjningen mellan 1984 och 1994 tar sig uttryck i att de uppsatser som erhöill betyget Godkänd 1994 får den genomsnittliga kvalitetspoängen 11.0. Däremot ökar kvalitetspoängen för de uppsatser som erhållit betyget Väl Godkänd endast marginellt mellan 1984 och 1994 (från 13.5 kvalitetspoäng 1984 till 13.7 kvalitetspoäng 1994).²³

Fortsättningsvis studeras i vilka avseenden kvalitetsutvecklingen varit störst. I tabell 1 nedan redovisas hur kvalitetspoängen för de enskilda kvalitetskriterierna utvecklats över tid.

²³ Det begränsade antalet uppsatser gör det vanskligt att dra för stora slutsatser på kvalitetspoängen. Redovisningen av poängen skall ses som en allmän illustration av trenden vad gäller den allmänna bedömningen av uppsatserna.

	Forsknings- anknytning		Problem- formulering		Metodologi		Genomförande slutsatser	
	G	VG	G	VG	G	VG	G	VG
1974	1.6	4.3	1.9	3.8	2.1	4.2	2.3	3.5
1984	1.6	2.8	2.0	3.2	1.9	3.5	2.4	4.0
1994	3.6	3.8	2.4	3.2	2.6	3.2	2.4	3.4

Tabell 1. Genomsnittlig kvalitetspoäng för C-uppsatser i statskunskap 1974, 1984 och 1994, efter de fyra enskilda kvalitetskriterierna

Tabell 1 visar att för de uppsatser som erhållit betyget Godkänd är kvalitetspoängen i princip oförändrad mellan åren 1974 och 1984 på alla de fyra kvalitetskriterierna. Mellan 1984 och 1994 sker den största kvalitetsförbättringen på kvalitetskriteriet forskningsanknytning, från 1.6 till 3.6 kvalitetspoäng. Även med avseende på problemformulering och metodologi sker det framsteg under dessa år. Kvalitetspoängen på problemformuleringen ökar mellan åren 1984 och 1994 från 2.0 till 2.4 och på metodologin från 1.9 till 2.6. Däremot är kvalitetspoängen på kriteriet genomförande och slutsatser 2.4 både för åren 1984 och 1994.

Blad de uppsatser som erhållit betyget Väl Godkänd är det svårare att finna några entydiga mönster om kvalitetsutvecklingen på de enskilda kvalitetskriterierna. Delvis beror det på att antalet uppsatser med betyget Väl Godkänd är så få. Säkert är dock att kvalitetsskillnaden mellan de uppsatser som erhållit betyget Godkänd och de som erhållit betyget Väl Godkänd minskat över tid på samtliga fyra kvalitetskriterier.

8.1.2 Slutsatser

Sammanfattningsvis kan det konstateras en tydlig kvalitetsutveckling i C-uppsatserna mellan åren 1984 och 1994, men inte mellan åren 1974 och 1984. Kvalitetsutvecklingen återfinns främst bland de uppsatser som erhållit betyget Godkänd och avser i första hand forskningsanknytning, i andra hand problematik och problemformulering samt metodologisk medvetenhet/metodisk färdighet. Däremot sker det ingen iakttagbar kvalitetsutveckling med avseende på genomförande och slutsatser.

Kvalitetsutvecklingen med avseende på forskningsanknytning har sannolikt till stor del sin grund i forskningens internationalisering. Allt fler forskare och lärare ingår i internationella nätverk och grundutbildningen inom ämnet statsvetenskap är i dag mer forskningsorienterad och forskningsimpregnerad än tidigare. Kurslitteraturen på C-nivån är mestadels på

engelska. Problemtänkande sätts idag i fokus mer än rena sakområdeskunskaper. Metodologierna tas inte för givna utan ifrågasätts och diskuteras. I detta avseende skiljer sig inte statsvetenskapen från samhällsvetenskapen som helhet. I det kvalitetskriterium där lärarna har minst att lära studenterna och där ”begåvning och förmåga” mest kommer till uttryck – i själva genomförandet och slutsatserna i uppsatsen – är förändringarna i kvalitet minst. Studenterna är, enligt Bjereld, inte mer begåvade i dag än tidigare, men undervisningen ger dem bättre möjlighet att få utlopp för sin begåvning.

8.2 Umeå universitet

Granskningen av uppsatserna från Umeå universitet, statsvetenskapliga institutionen, är gjorda av docent Torbjörn Vallinder. Inledningsvis framhåller Vallinder, att i varje fall inom statsvetenskapen – sannolikt också inom andra vetenskaper – har förändringen under de senaste årtiondena medfört ett starkare betonde av teori- och metodaspekter. Vallinder påpekar, att vad doktorsavhandlingarna beträffar, har Leif Johansson (1980) i en studie klart visat, att det kring år 1970, särskilt under 1970-talets första hälft, skedde ett verkligt genombrott för begreppsanalys, hypotes-, modell- eller teorikonstruktion, metoddiskussion och kvantitativ analys. Man kan utgå ifrån att en liknande förändring – sannolikt med någon tidsförskjutning – även gäller uppsatserna på C-nivå.

Ett annat centralt problem gäller urvalet av uppsatserna för utvärderingen. För 1973/74 och 1983/84 är det fråga om samtliga uppsatser. För 1993/94 är det däremot fråga om ett av institutionen företaget urval, präglad av jämn könsfördelning och spridning över olika sakområden.

Nedanstående lista över lämpliga kännetecken på kvalitet hos uppsatser på C-nivån och motsvarande har utkristalliserats hos Vallinder i samband med olika typer av statsvetenskaplig verksamhet under senare årtionden, nämligen

- teorianslutna överväganden,
- erfarenheter som handledare-examinator på den angivna nivån jämte fortlöpande diskussioner med kollegor på institutionen,
- läsning av ”metodböcker” liksom av handledningar för uppsatsförfattare, främst men inte enbart i statsvetenskap.

Listan över lämpliga kännetecken eller indikatorer ser ut så här:

1. Forskningsläge osv. Är uppsatsämnet relevant och intressant, statsvetenskapligt sett? Har författaren tagit tillräcklig hänsyn till litteraturen på området? Kan ämnet hanteras inom gällande poängram/tidsram?
2. Syfte och frågeställningar. Vad vill författaren åstadkomma? Vilket är hans/hennes grundläggande mål? Vilka frågor vill han/hon (i fortsättningen han) försöka besvara? Är frågeställningarna intressanta och användbara?
3. Teori och metod. Redovisar författaren viktigare teorier på området? Försöker han i möjligaste mån knyta an till dem? Samma frågor ställs om metoder. Har författaren valt ”rätt” teori och metod?
4. Material. Är författarens material tillräckligt och pålitligt? Är det stort eller litet, lättillgängligt eller svårframtaget? Diskuterar författaren materialets bärkraft?
5. Struktur och resultat. Är uppsatsen välstrukturerad? Är dispositionen klar, tydlig och logisk? Blir frågeställningarna besvarade? Försöker författaren diskutera resultatens bärkraft? Eventuellt även: Diskuterar författaren avslutningsvis fortsatta undersökningar?
6. Tekniska aspekter. Är språket i uppsatsen klart och tydligt? Är hänvisningar och belägg tillräckliga och systematiska?

Inom var och en av dessa indikatorer använder Vallinder en skala från 1 till 4 vid poängsättningen, där

- 1= undermåligt
- 2= godtagbart
- 3= ganska bra
- 4= utmärkt.

Maximipoängen för en uppsats blir då $6 \times 4 = 24$ och minimum $6 \times 1 = 6$. Vallinders schema kan verka enkelt och lättillgängligt; möjligen förhåller det sig så också, påpekar han. Det finns dock – som Vallinder påpekar – problem i sammanhanget.

Vad beträffar den *första indikatorn*, forskningsläget osv., måste ansvaret till rätt stor del vila på handledaren, som ofta har föreslagit ämnet eller i varje fall i förväg godkänt det.

Den *andra indikatorn*, dvs. syfte och frågeställningar, är naturligtvis mycket viktig. Det är önskvärt, att författaren inledningsvis klart anger vilka frågor, som han vill besvara. Någon gång stöter man dock på författare, som uppenbarligen har haft frågeställningarna klara i huvudet men som inte skrivit ut dem inledningen till uppsatsen. Resultatet kan bli rätt bra i alla fall, och det är naturligtvis det viktigaste. Hur strängt skall man då bedöma avsaknaden av inledande preciseringar?

Också den *tredje indikatorn*, teori och metod, är mycket viktig men samtidigt ibland ganska svårhanterlig. Bedömningen blir starkt beroende av uppsatsämnets art. I idéanalytiska uppsatser exempelvis kan teoriansknytning vara svårgenomförbar och metoden lätt bli deskriptiv, utan att detta behöver bedömas negativt. Resultatet kan ändå bli intressant och upplysande.

Om den *fjärde indikatorn* material, gäller i mycket detsamma som den andra. Det finns författare som tagit fram ett användbart material men som inte för någon diskussion härom. Hur strängt skall man bedöma denna brist? ”Bilde, Künstler, rede nicht” ,säger Goethe. Även för statsvetare kan det ligga något i detta råd.

Vad den *femte indikatorn* beträffar, alltså struktur och resultat, kan man om det andra elementet i den säga detsamma som om den andra och fjärde indikatorn ovan: innehåll är viktigare än form. Har vi genom uppsatsen fått nya och pålitliga data? Det är därför inte oviktigt, om författaren talar om, hur han har tagit fram dem och hur han har försökt kontrollera dem. Hur väger man dessa ting mot varandra?

Den *sjätte indikatorn*, tekniska aspekter, kan synas mindre viktig än de övriga och är väl det också, enligt Vallinder. Den är fördenskull ingalunda oväsentlig. Om framställningen är svårgenomtränglig och svårkontrollerad, blir naturligtvis värdet med uppsatsen mindre.

Kvantitativa indikatorer i all ära – allt kan inte mätas, allt kan inte beskrivas med siffror. I uppsatssammanhang finns det något som skulle kunna beskrivas som en ”residual”. Konkret uttryckt: handledare (utvärderare)

stöter ibland på författare med vetenskaplig fantasi, energi, skrivglädje och formuleringsskicklighet, sådana som lägger fram en väljord och givande uppsats, men som inte förtjänar högsta poäng på alla använda indikatorerna.

En annan variant är författare, som med stor möda tagit fram ett omfattande material och har strukturerat det hyggligt, men som inte har hunnit ända fram. Frågeställningarna har kanske inte blivit klart besvarade, teoriansknytningen är kanske bristfällig, resultaten kanske inte tillräckligt kommenterade – också en uppsatsförfattare kan ju ha rätt, som Vallinder påpekar, att bli trött.

I dessa och liknande fall ger en klumpsumma för poängtilldelningen inte ett helt rättvist resultat. Annorlunda uttryckt: *validiteten* hos indikatorerna är givetvis inte hundra procentig.

Vad *reliabiliteten* beträffar har Vallinder försökt att testa den genom att stickprovsvis gå igenom och poängsätta vissa uppsatser en andra gång.

Med alla oklarheter i innebörden och svårigheter i tillämpningen bör dock Vallinders schema kunna ge en viss stadga i utvärderingen av uppsatserna och därigenom minska godtyckligheten i hans resultat.

För ordningens skull gör Vallinder ytterligare ett påpekande: Som handledare/examinator tar man vid betygssättningen naturligtvis främst hänsyn till uppsatsens kvalitet men - särskilt om man är osäker vid betygssättningen – också till författarens försvar vid seminariebehandlingen liksom till hans opposition på en annan uppsats.

8.2.1 Resultat

I den första gruppen, de åtta uppsatserna från 1973/74, ligger i Vallinders bedömning medelvärdet på 18 poäng (av 24 möjliga). Ingen fullpoängare förekommer, men två uppsatser ligger på 23 poäng, en på 22. Bottennoteringen är 9 poäng.

Två uppsatser avviker från det vanliga mönstret och förtjänar, var för sig, en särskild kommentar. En av dem har en i sammanhanget mycket ovanlig karaktär: den består av en bok + en uppsats. Det hela började med att författaren av ett bildningsförbund fick i uppdrag att sammanställa en studiebok. Uppsatsens text är bokens text med vissa förändringar av ordningsföljden.

Bindningen till en bok av populär typ har naturligtvis varit till skada för uppsatens vetenskapliga kvalitet. Föga förvånande har Vallinder satt endast en poäng för såväl den tredje som den sjätte indikatorn (teori och metod respektive hänvisningar och belägg). Totalsiffran blir på detta sätt, kanske orättvist, ganska låg, 14 poäng. Uppsatsen är ett mycket speciellt exempel på den andra av de nyss beskrivna ”residualvarianterna”.

Den andra uppsatsen är avvikande på ett annat sätt. Den har utförts inom ramen för en statlig utredning. Innehållet består dels av en allmän föreställningsram, dels vissa undersökningstekniska uppgifter. Uppsatsen är alltså en plan för kommande undersökning och innehåller följaktligen inga nya empiriska data. Såsom undersökningsplan förtjänar den, allmänt sett, högsta betyg. Avsaknaden av empiriska data har lett till att Vallinder på den femte indikatorn har satt en tvåa. Också denna uppsats är ett mycket speciellt ”residualfall”.

Med ett medelvärde, som nyss sagts, på 18 poäng måste kvaliteten på uppsatserna 1973/74 sammanfattningsvis sägs vara god. Endast den nyssnämnda niopoängaren skulle vara ett fall för underkännande enligt Vallinders – nutida – bedömning.

Uppsatserna 1983/84 uppvisar en rätt annorlunda bild. Medelvärdet ligger på 12 poäng. Ingen enda uppsats når upp ens till 20 poäng; maximum ligger på 19 poäng. Bottennoteringen är även för denna årgång 9. De övriga uppsatserna ligger mellan 10 och 13.

Sammanfattningsvis står det klart, att kvaliteten på uppsatserna 1983/84 ligger klart lägre än 1973/74. Skillnaden består framför allt i att man har ”kapat topparna”. Däremot är även 1983/84 endast en uppsats ett fall för underkännande, fortfarande enligt Vallinders – nutida – bedömning.

1993/94 ligger siffrorna avsevärt högre. Medelvärdet är 20 poäng, två poäng högre än 20 år tidigare, åtta poäng högre än tio år tidigare. Fyra uppsatser (av totalt tio) når maximalt 24 poäng, en får 23 poäng. Med andra ord: hälften av uppsatserna når verkliga toppresultat. Av de övriga håller sig tre kring 20-strecket. Endast en uppsats ligger på gränsen mellan godkänt och underkänt.

Sammanfattningsvis måste kvaliteten på 1993/94 års årgång sägas vara mycket god. Sju-åtta uppsatser av de totalt tio torde förtjäna överbetyg.

Med medelvärden för de tre undersökta läsaren på 18, 12 respektive 20 poäng kan man naturligtvis inte tala om någon trend, någon fast tendens i uppsatsernas kvalitet. Särskilt intressant och viktigt är emellertid det faktum, att poängsiffran är högst för den senaste undersökningsperioden, 1993/94. Med detta läsår som utgångspunkt är tendensen i stigande i jämförelse med vilket som helst av de båda tidigare undersökningsperioderna.

8.2.2 Diskussion

Tiden medger inte någon egentlig diskussion om tänkbara orsaker till den redovisade utvecklingen, endast några spekulationer om var och en av de tre årgångarna. Allra mest spekulativa blir, enligt Vallinder, funderingar kring uppsatserna från 1973/74.

Den goda kvaliteten på denna årgång skulle kanske med ett franskt uttryck kunna beskrivas som ett fall av le grand cru. Umeå universitet invigdes 1965; Statsvetenskapliga institutionen byggdes upp under hälften av årtiondet. Kring 1970 var pionjärerna – begåvade, energiska och entusiastiska studenter – på väg in i C-nivån och doktorandutbildningen. Bland uppsatsförfattarna från årgången finns det, betecknande nog, två sedan länge välkända forskare och läroboksförfattare.

Något liknande kan inte sägas om 1983/84 års män och kvinnor; de utgjorde ingen god årgång. Att kvaliteten sjönk från 1970-talet till 1980-talet stämmer i och för sig med Vallinders och fleras bild av situationen på institutionen i Lund. Utan klara empiriska belägg i detalj förmodas, att nedgången hänger samman med att antalet studenter - efter stormfloden kring år 1970 - avtog ganska starkt. Urvalet till C-nivån blev mindre och därmed sämre. Förhållandena bör ha varit likartade i Umeå.

Om 1993/94 vill Vallinder – med reservation för att han inte har full kontroll över urvalet av uppsatserna – säga följande. Den mycket goda kvaliteten hänger rimligtvis samman med det åter stigande antalet studenter i ämnet; urvalet till C-nivån har blivit bättre. Samhällsutvecklingen torde ha gynnat statsvetenskapen: politik och samhällsfrågor är åter ”inne” efter det mera ekonomiskt inriktade 1980-talet.

9 Avslutande kommentar

Årtiondena kring förra sekelskiftet fördes en diskussion angående innehållet i utbildningen vid Tekniska högskolan i Stockholm. Det var en debatt som kom att beröra den rätta balansen mellan teoretiskt och praktiskt, mellan vetenskapliga och merkantila hänsyn.

Från Industriförbundet fanns det en uttalad skepsis mot den högre ingenjörutbildningens värde. 1912 redovisade förbundet ett uttalande undertecknat av 103 industrimän, där man kritiserade utbildningen. Framförallt var man missnöjd med ingenjörernas bristande kunskaper i ekonomi. Även mot forskningsverksamheten kunde industriförbundet framföra kritik då man tidigare framhållit att högskolan ”under de senaste åren icke på något sätt visat vetenskaplig livaktighet”. Som svar på kritiken framhöll högskolans rektor CJ Magnell att det inte var högskolans uppgift att tjäna industrin²⁴:

En teknisk högskolas högsta uppgift i fråga om undervisningen är att meddela vetenskaplig teknisk utbildning. Den tekniska vetenskapens mål är åter att tillämpa naturvetenskapens resultat för ett åstadkommande av sådana anordningar, som giva största ändamålsenlighet med minsta uppoffring.

Detta är ekonomi i detta ords djupaste betydelse.

Industrin är icke teknikens *mål*, utan ett dess *medel* att i så vidsträckta kretsar som möjligt sprida de tekniska vetenskapernas frukter.

Spänningen mellan akademisk frihet och samhällliga krav känner vi igen ifrån dagens utveckling – en utveckling som idag fört upp ett begrepp som kvalitet på agendan. Tendensen i denna utveckling – att öka universitet och högskolors självstyre och minska den statliga regelstyrningen – har fört med sig ett samhällligt behov att få den akademiska kvaliteten bedömd. Ronald Barnett uttrycker det hela på följande sätt i *Improving Higher Education – total quality care* (1992)²⁵

²⁴ Citat efter Sundin, B (1981), s. 75

²⁵ Barnett, R (1992), s. 216.

...society is no longer prepared to accept that higher education institution is self-satisfying and wishes to expose the activities in the secret garden. With greater expectations being placed on it, higher education is being obliged to examine itself or being examined by others.

Frågor om kvalitet blir inte bara av internt akademiskt intresse. Denna fokusering på kvalitet inom högskolan är dock inte oproblematisk. Ett av skälen till detta är kvalitetsbegreppet är långt ifrån entydigt. Ett gammalt latinskt ordspråk säger att om tycke och smak skall man inte disputeras. Denna regel gäller ej den högre utbildningens kvalitet. *Just för att kvalitet inte kan bestämmas och värderas exakt måste vi hela tiden föra diskussioner om dess innebörd.*

Källor och anförd litteratur

Andrén, C-G (1996), ”Examensrättsprövningar och deras effekter - ett fyraårigt perspektiv”, i *1993 års högskolereform. Vad blev det av den? Sju vittnesmål efter tre år*, Högskoleverkets skriftserie 1996:6 S.

Apelgren, K m fl (1995) *I ny och nedan. Matematisk-naturvetenskaplig linje vid Uppsala universitet 1990/91 - 1994/95*, Uppsala universitet, Pedagogiskt utvecklingsarbete, Rapport nr 119.

Barnett, R (1992) *Improving Higher Education - Total Quality Care*, Open University Press.

Bauer, M (1995) ”Resor i kvalitet i yttre och inre rymder - eller om universitetslärares professionalitet”, *Nordisk pedagogik*, Vol 15, Nr 1 1995.

Bessman, M m.fl. (1985), *Examination för kvalitet*, UHÄ/FoU Skriftserie 1985:3.

Bjereld, U (1996) (red.) *Den goda C-uppsatsen. Erfarenheter från ett kvalitets-säkringsprogram mellan de Statsvetenskapliga institutionerna i Göteborg och Uppsala*, Statvetenskapliga institutionen, Göteborgs universitet och Statsvetenskapliga institutionen, Uppsala universitet.

Danielsson, E (1995) *Kvalitet i högre utbildning. En studie av faktorer och dimensioner för utbildningskvalitet vid institutionen för samhällsvetenskap vid Mitthögskolan i Östersund*, mitthögskolan Rapport 1995:25.

Docherty, P (1996) *Lärarriket – vägar och vägval i en lärande organisation*, Arbetslivsinstitutet

Fröding, G (1891) ”Vad är sanning?”, i *Samlade dikter* (1983), Wahlström & Widstrand

Gerrevall, P. (1992) *Högskolestuderandes erfarenheter av självständigt arbete*, Pedagogiska institutionen, Lunds universitet.

Gerholm, L & Gerholm, T (1992) *Doktorshatten*, Carlssons.

Granskning och bedömning av kvalitetsarbete vid universitet och högskolor, Höskoleverkets rapportserie 1995:1R

Gummesson, E. (1993) *Att förstå kundens upplevda kvalitet. Vad kan offentlig sektor lära av näringslivet?*, Stockholms universitet, Företagsekonomiska institutionen.

-, (1991) *Kvalitetsstyrning i tjänste- och serviceverksamheter. Tolkning av fenomenet tjänstekvalitet och syntes av internationell forskning*, Centrum för tjänsteforskning, Högskolan i Karlstad.

Har vi ett nytt kvalitetsbegrepp? (1995), Byggforskningsrådets vetenskapliga nämnd/Forskningsrådsnämnden.

Högskolan under omprövning, UHÄ/FoU Skriftserie 1983:3.

Inhämtade metodologiska synpunkter:

Kjell Härnkvist (skriftligen)

Birgitta Odén (skriftligen)

Urban Dahllöf (skriftligen)

Johansson, L (1980) *Forskning om politik. En studie av doktorsavhandlingar i statskunskap 1890 - 1970*, Delprojekt 6 inom UHÄ-projektet Forskarutbildningens resultat 1890 - 1975, Lund, Tryckbaren.

Karlsen, R & Stensaker, B (red.) (1996) *Kvalitet i høyere utdanning: Teori, empiri og praksis*, NIFU Rapport 1/96.

Kvalitet i högskolan, UHÄ-rapport 1981:10.

Kvalitetsarbete vid universitet och högskolor 1994/95, Höskoleverkets rapportserie 1996:6R

Lindberg, B (1987) *Humanism och vetenskap*, Almqvist & Wiksell International.

Löfgren, C & Löfgren, K-G (1995) *Två uppsatser om kvalitet i den högre utbildningen*, Grundserien i nationalekonomi nr 5, Umeå universitet.

Lindberg-Sand, Å & Askling, B (1991), *Examination som kvalitetskontroll i högskolan*, SOU 1991:44.

Nationell utvärdering av grundutbildningen i matematik, Kanslersämbetets rapport 1995:5.

Nydén, M (1996) *Om kvalitetsbedömning av forskning*, stencil.

Odén, B. (1991) *Forskarutbildningens förändringar 1890-1975*, Lund University Press.

Propositioner till riksdagen:

1992/93:1 *Universitet och högskolor. Frihet för kvalitet.*

1992/93:169 *Högre utbildning för ökad kompetens.*

1993/94:177 *Utbildning och forskning. Kvalitet och konkurrenskraft.*

Rolf, B m.fl. (1993) *Kvalitet och kunskapsprocess i högre utbildning*, Nya Doxa.

Ruin, O (1981) bidrag i *Kvalitet i högskolan*, UHÄ-rapport 1981:10.

Selander, S (red.) (1992) *Forskning om utbildning*, Symposium.

Skrivelser angående grundutbildningens utveckling:

Umeå universitet, Kemiska institutionen

Stockholms universitet, Inst för organisk kemi

Lunds universitet, Kemicentrum

Göteborgs universitet, Kemiinstitutionerna

Lunds universitet, Matematiska institutionen

Stockholms universitet, Matematiska institutionen

Uppsala universitet, Matematiska institutionen

Umeå universitet, Matematiska institutionen

Smeby, J-C (1996) "Kvalitet og organisering av undervisning", i Karlsen, R och Stensaker, B (red.) (1996).

Statens offentliga utredningar:

SOU 1996:21 *Reform och förändring*

SOU 1992:1 *Frihet, ansvar, kompetens. Grundutbildningens villkor i högskolan*

SOU 1993:102 *Kvalitet och dynamik*

SOU 1959:45 *Universitet och högskolor i Sverige*

Strömholm, S (1994) *Den svenska högskolan*, Ratio

Sundin, B (1981) *Ingenjörsvetenskapens tidevarv*, Almqvist & Wiksell International

af Trolle, U (1990), *Akademisk utbildning*, Studentlitteratur.

Trow, M (1994) *Academic Reviews and the Culture of Excellence*, Kanslers-
ämbetets skriftserie 1994:1.

Trow, M (1995) *Two Essays on Quality in Higher Education*, Kanslers-
ämbetets skriftserie 1995:2.

Ornander, H. (1995) *Att mäta kvalitet*, Pedagogiskt utvecklingsarbete vid
Lunds universitet nr 95:193.

Wallén, S (1983), *Pengar och kvalitet. En genomgång av utländsk litteratur om
högskoleplanering i nedskärningstider*, UHÄ-skriftserie 1983:2.

van Vught, F (1997), "To innovate for quality", i *Quality assurance as support
for processes of innovation*, Högskoleverket Studies 1997: 1 S

Wittrock, B (1992) "Det forskningsinriktade universitetet", i Selander, S
(red.) (1992).

Wright, G H von (1965) *Logik, filosofi och språk*, Aldus/Bonniers.

Är svensk forskning samhällsrelevant? (1996), Forskningsberedningens skrift
nr 1.

